

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti

XIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture

SLOVANSKO JEZIKOSLOVJE

NAHTIGALOV ZBORNIK

prispevki z mednarodnega simpozija v Ljubljani 30. junija — 2. julija 1977

Uredil Franc Jakopin

Ljubljana 1977

NAHTIGALOVA FREISINGENSIA V LUČI
NOVEJŠIH ŠTUDIJ

One of Nahtigal's particular fields of interest was the first written record of the Slovene language, the Freising Manuscripts, which are supposed to have been based on the Carolinic catechism and were found on land belonging to the Freising Monastery in Carinthia. Research work carried out in the past showed that an interdisciplinary treatment of these manuscripts was urgently needed and so, in addition to linguistic facts, several non-linguistic facts had to be brought into consideration. It is upon these non-linguistic facts and upon attempts to reconstruct as accurately as possible the circumstances in which the Manuscripts came to be written that it depends whether the Manuscripts are attributed to the beginnings of Slovene literature, as is maintained by all Slovene scholars, or to a ramification of the Old Church Slavonic literature, which is the opinion of non-Slovene scholars. Such a situation in research work brings to the fore the methodological starting points in an interesting way.

Nahtigalova Freisingensia I - III¹, ki so izhajala od 1915 do 1918, so povzetek Nahtigalovih graških seminarjev, četrta študija je nastala v Ljubljani² kot odgovor na Kosovo paleografsko študijo spomenikov. Čeprav na splošno velja, da razprave ne dosega Nahtigalovih najboljših del iz primerjalne slovanske filologije in rusistike, so v verigi raziskav o Brižinskih spomenikih nadvse pomemben člen: ne le zaradi vprašanj, ki so bila z njimi odprta, kolikor predvsem zaradi metode, na katero se razpravljanje opira ali jo nakazuje. Namen tega prikaza ni reševanje odprtih problemov, kvečjemu ponovno opozorilo na zgovorno dvojnost v zgodovinskih interpretacijah spomenika, ki ustvarja vidno zarezno med večino slovenske in na drugi strani neslovenske freisingensilogije, čeprav je že Dobrovský³ jasno opozoril na slovenski značaj spomenikov.

Spor v stališčih glede Brižinskih spomenikov je v interpretaciji starocerkvenoslovanskega vpliva na nastanek Spomenikov, vpliva, ki naj bi bil priča enovitega kulturnega razvoja slovanskih jezikov ob prvem srednjeveškem skupnem knjižnem jeziku. Logika teh razmišljanj - o njih bo še govor - pripelje kvečjemu do spoznanja slovenske redakcije cerkvenoslovanskega jezika⁴ in je jasno razvidna iz klasične in doslej tekstnokritično sorazmerno najbolj bogate izdaje Brižinskih spomenikov, ki jo je 1896 oskrbel Václav Vondrák⁵. Taka gledanja so se razvijala lahko v velikem razcvetu starocerkvenoslovanskih študij v Miklošičevem in Jagidevem obdobju. Ker so sodobnejša raziskovanja slovenskega jezika nekaj mlajšega datuma, je nemara razumljivo, da izsledki slovenske znanosti niso utegnili izpodriniti številnih, ukoreninjenih znanstvenih predpostavk, tudi predsodkov. Slovenski raziskovalci so po večini mnenja, da gre za samostojna besedila z izrazitim zahodnim vplivom; deljena mnenja glede zveze s cerkvenoslovanskim izročilom so kvečjemu glede drugega spomenika. Nahtigal v vsem razpravljanju jasno poudarja slovenski izvor besedil. S tem je sledil poti, ki jo je pokazal predhodnik slovenske koncepcije nastanka spomenikov, Stanislav Škrabec⁶.

Škrabec je v nekaterih prispevkih na znamenitih platnicah Cvetja iz vrtov sv. Frančiška, verskega lista, v nekaj prispevkih opozarjal na slovenski izvor Brižinskih spomenikov. ("Obeden" in nekaj o "frizinških" spomenikih. Cv. II. 3bdc, 4bdc. -Tu Škrabec popravlja Jagideve interpretacije glasoslovja Brižinskih spomenikov, obenem pa opozarja na ohranjene aoriste v celovškem rokopisu. Prav tako pomembno je Škrabčevo dokazovanje s primeri izgube začetnega j- pri zaimkih s pojavi v "nekem korotanskem narečju". - Tri poglavja daljše razprave z naslovom *И zgodovini nedoločnih samoglasnikov v naši slovenščini*: 1. Stari nedoločni samoglasnik v friz. spominikih. Cv. IV. 7cd.; 2. Zguba določnih samoglasnikov v friz. spominikih. Cv. IV. 70, 8b; 3. 0 zgubi starega i v končnici 2. os. edn. št. sed. časa. Cv. IV. 8bc. V zvezi s prvo razpravo se zdi pomembno pokazati na Škrabčevo značilno pojasnilo pojavnosti polglasnika v na novo nastali in slovenskemu

sistemu neustrezni skupini nezvočnik/zvočnik za samoglasnikom po odpadu končnega praslovanskega polglasnika: *iezem*.

Škrabčev delež glede razreševanja problematike Brižinskih spomenikov seveda s tem ni izčrpan; z navedenimi razpravami naj bi bila nakazana predvsem smer in način njegovih razmišljanj in seveda interpretacije o zvezi med slovensščino in cerkveno slovanščino, ki jo imenuje kar "teto 'panonsko'"⁷.

Ne glede na znanstveno pomembnost Škrabčevih izsledkov in stališč je v Nahtigalovih razpravah opazna dikcija sodobnega jezikoslovca, in sicer tako v postavitvi problemov kakor v argumentaciji in poskusih interpretiranja. Prva študija se poskuša z razlago besed *v u z m a z í* (I. spomenik) in *v u z m a z t u e* (III. spomenik), tudi v *sinčstve*; druga študija zajema vprašanje obstoja nosnikov ter nekaterih morfoloških kategorij; v tretji pa se je dotaknil latinskega dela brižinskega kodeksa in različnih pripiskov za ugotavljanje postanka in domovine slovenskih besedil. Četrta študija je odgovor Milku Kosu⁸ in tako začetek živega in pospešenega študija Brižinskih spomenikov, ki odslej pritegne poleg omenjenih še Frana Ramovša, nekoliko kasneje Aleksandra Isačenka ter na drugi strani Ivana Grafenauerja; v to razdobje spada tudi razprava o slovenskih nosnikih Rudolfa Kolariča, ki je pomembna za povojno izdajo Brižinskih spomenikov⁹.

Nahtigalove študije niso pisane pregledno; zanje so značilne številne vsebinske in metodološke zastranitve. Pozornost zasluži zlasti druga, kjer govori o nosnikih v Brižinskih spomenikih ter o usodi jerija. študija ni zanimiva samo zaradi ponovljene ugotovitve o slovenskih jezikovnih značilnostih Spomenika, marveč tudi zaradi sistematičnega in sodobnega pristopa v problematiko. Nahtigal opazuje pojav načeloma sistematično, v nasprotju z Vondrákom, ki izrecno poudarja, da v pisavi sistematičnosti ne vidi.

Nosnika sta obravnavana ločeno, posebej nosnik *e*, posebej *o*, za nosnik *e* navaja pisavo z *en*, *e* in *a*, kar ima za vpliv starobavarske grafike (kakor Vondrák in drugače kakor Oblak). Iz teh zapisov sklepa, da je bil nosni *e* že raznazaliziran (pri tem spominja na najstarejšo hrvaško listino bosenskega bana Kulina iz 1189). Obstojanje nosnikov v slovenščini pa vendarle dokazuje z zastopništvom *en* v besedi *venč* v zahodnih slovenskih govorih (po Goriškem, Beneškem, v rezjansčini, v junščini)¹⁰. Slovensko zastopništvo primerja nato s poljsko nazalnostjo, ne glede na izvor, pač pa glede artikulacije. Isto metodo uporabi za obravnavo nosnika *o* in podobno ugotavlja položaje: enkrat je *on* pred *č* oziroma *č*, *o* je pretežno sredi besed, *u* na koncu¹¹, tako da je moč govoriti o pravilu distribucije. Nahtigal tudi vidi razliko v refleksih pod dolgim oziroma kratkim naglasom, primerja stanje v spomenikih z narečji in navaja preglednico položajev. Iz obravnavne je mogoče sklepati, da je videl v pisavi *u* nekakšno morfemsko (gramatično) rešitev.

Na podlagi take analize in vseskozi žive primerjave z govori ter z izrabo primerjalne slovenske fonetike Nahtigal ugotavlja verjetno smer razvoja; pri tem spozna, da se nazalnost nenaglašanih končnih nosnih *o* izgublja oziroma da se ožijo proti *u*-ju ali še dalje izgubljajo z redukcijo. Na tem mestu ne moremo ocenjevati, koliko je ta povezava med živim govorom in starejšim stanjem tedaj prepričljivo učinkovala, na splošno pa je ta metoda pojasnjevanja starejših stanj z refleksi v dialektih do danes obveljala kot dokazni pripomoček slovenske zgodovinske slovnice in dialektologije.

Svojo analizo je Nahtigal sklenil ne le z opozorilom na potrebo po opisani metodologiji, ampak je še dodal: *Moderna dialektologija v zvezi s historično je jedna iz glavnih pomožnih ved narodopisja. Kako ozko in blizko so prepletene najrazličnejša kulturnozgodovinska, narodnogospodarska (kolonizacijska), plemenska in v širokem smislu sploh narodopisna vprašanja z glavnim znakom narodnega bistva, nositeljem njega razvitja in kulture in odsevom njega raznih zgodb - jezika!* Na tej podlagi je Nahtigal prosil za

nove prispevke k razpravi. Po četrti študiji o Brižinskih spomenikih se Nahtigal neposredno ni več udeleževal razprave, vendar komentarji k Sinajskemu evhologiju¹² kažejo, da je do konca z zanimanjem spremljal vse nadaljnje raziskave in da je vztrajal pri spoznanju slovenskosti Spomenikov.

Od prvih študij Rajka Nahtigala in tovarišev so bili Brižinski spomeniki v celoti in s sintetičnim komentarjem izdani trikrat: prvič pred vojno v reprezentativni Ramovš-Kosovi izdaji (1937)¹³, med vojno jih je na Slovaškem izdal A. Isačenko (1943)¹⁴, po vojni pa so izšli kot drugi zvezek zbirke *Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen in Miinchnu* (1968)¹⁵; novo kulturnozgodovinsko in slogovno analizo tega kolektivnega dela je opravil Jože Pogačnik, jezi-kovno interpretacijo pa Rudolf Kolarič. Medtem ko je prva, Ramovš-Kosova izdaja sintetično izrabila izsledke zlasti slovenske freisingenziologije, se obe naslednji izdaji v svojih interpretacijah močno razlikujeta, prva z naslonit-vijo na češko izročilo, ki dopušča le slovensko redakcijo prvotno cerkvenoslovanskega besedila, druga z iskanjem no-vega kraja in časa nastanka zunaj ožje Karantanije na slovenskem Zahodu in pod vplivom Ogleja. Tako Isačenkova¹⁶ kakor Pogačnik-Kolaričeva¹⁷ interpretacija sta bili deležni zavrnitve; ob zadnji je prispeval pomembno kritično študijo zgodovinar B. Grafenauer¹⁸.

Ramovš-Kosova izdaja Brižinskih spomenikov je opremljena s kratkim uvodom, v katerem so zgoščeno posneta dotedanja dognanja filologije, jezikoslovja in paleografije; dodan je opis zbornika, besedilo pa je izdano v fotografskem posnetku, prečrkovano, rekonstruirano in opremljeno s filološkim prevodom, ki se seveda ni mogel ozirati na slogovne nadrobnosti. Glasovna rekonstrukcija je v skladu z dotedanjimi predstavami o razvojni stopnji v času nastanka (z nazali, s prehodno stopnjo v razvoju t' in d' itd.). Razviden je Nahtigalov delež, ki ga je Ramovš dopolnil z lastnimi

primerjalnimi študijami slovenskega glasovnega sestava tega časa na podlagi ohranjenega toponomastičnega gradiva. Pri analizi pisave je bila velikega pomena Pircheggerjeva študija o "glasovni vrednosti črk in izvora pisave v starobavarski grafični šoli"¹⁹. Črkopis je bil določen kot karolinška minuskula. Tudi Ramovš interpretira nedoslednosti v zapisu z dejstvom, da je bilo besedilo narekovano tujemu pisarju, ki da se je verjetno sproti odločal za ta ali oni črkovni zapis. Ta verzija o nareku, ki se vleče vse 19. stoletje in jo oživlja med drugim tudi Vondrák, ni mogla biti omajana niti z Isačenkovo bežno ugotovitvijo, da izbrana pisava ni nudila prave možnosti niti za zapis bavarskega besedila²⁰. Pa tudi če bi ne bilo tako, utegne biti verjetno bolj preprosta razlaga s substitucijo drugačnega glasovnega sestava. V tuji grafiki šolani pisec - ne glede na poreklo - je moral imeti uho vajeno zapisovati v tujem jeziku. Novo, slovensko besedilo je zato nujno zapisal manj natančno, posebej še, ker v slovenski pisavi sprva očitno ni mogel biti šolan. V tem je bistven razloček brižinskega pisnega izročila in cerkvenoslovenskega knjižnega jezika s fonološko dosledno pisavo.

Pomembno v Ramovš-Kosovi izdaji je opozorilo na sled kontinuitete Brižinskih spomenikov celo v besedilu iz osemnajstega stoletja²¹. Žal - takšno je splošno mnenje²² - izdaja ni opremljena s slovarjem, ki bi potrdil ugotovitev, da je velika večina besedišča še danes živa v slovenskih dialektih; prav tako ob siceršnji znanstveni orientaciji obeh avtorjev ni mogla biti opravljena slogovna analiza, čeprav je Ramovš že upošteval Sieversovo analizo ritma²³.

Ramovš-Kosova zgoščena interpretacija Brižinskih spomenikov še danes pomeni zaradi svoje sintetične veljave najbolj splošno stališče slovenske znanosti do Spomenikov. Značilno zanj je spoznanje o izvoru Spomenikov na zahodu in pred moravsko-panonsko kulturno misijo, čeravno se zveza

med drugim spomenikom in cerkvenoslovansko tradicijo še zmeraj interpretira različno. Za sintezo je že tedaj močno pomemben prispevek Ivana Grafenauerja²⁴, vendar bomo zaradi njegovega čedalje večjega vpliva na današnje raziskave, spregovorili pozneje.

Češki odmev na slovenistične raziskave Brižinskih spomenikov pomeni vztrajanje pri pogledih, ki razumejo spomenik kot posledico cerkvenoslovanskega izročila. M. Weingartu²⁵ so po vojni sledili J. Stanislav in J. Hamm; pozornost pa zasluži interpretacija A. Isačenka, ki je doživela svojo najbolj znano in zaokroženo podobo v knjižni izdaji. Zaradi nje pa najdemo Brižinske spomenike še danes uvrščene med začetke slovaškega slovstva²⁶.

Isačenkove raziskave kažejo tako vpliv čeških središč, od koder misel o glagolskem viru - zaradi starosti spomenika, ki naj bi bil po nareku sporočen že zapisovalcu izvirnika in ne le obstoječega prepisa, kar sprejema in navaja za Ivanom Grafenauerjem. Po Isačenkovem mnenju so tudi pri-sežni obrazci nastali lahko le iz velikomoravskega izročila, čeprav je "zaradi praktičnega značaja besedil pri prisegah to manj opazno kakor pri Adhortatio"²⁷. Besedilo Brižinskih spomenikov, kakršni so se ohranili, naj bi šlo tako skozi različne filtre. *Die Adhortatio ist ein Text, der an hohen Feiertagen (am Gründonnerstag z. B.) der Gemeinde vorgesprochen wurde. Die Predigt hielt ein Bischof und unsere Texte sind ja auch in einem bischöflichen Kodex enthalten. Eine Predigt, noch dazu eine solche, die ein Bischof sprach, musste, ja konnte von gevrSnlichen Geistlichen nicht auswendig gelernt werden. Deshalb ist anzunehmen, dass der Sprecher die Adhortatio nach einem glagolitischen Text vorlas. Dieser Sprecher konnte ein Deutscher sein, aber es ist wahrscheinlicher, dass er Slawe war und die glagol. Schrift gut beherschte...*²⁸ In dalje: *FUr ihn war das Aksl. mähr. Redaktion wohl. keine "Fremdsprache" ...* Kako zelo je v tej raziskavi dokazovanje podrejeno vnaprejšnji konstruk-

ciji, kaže na primer pojasnjevanje refleksov palatalnih zapornikov t' in d', ki v Brižinskih spomenikih pač nimata cerkvenoslovanskih refleksov.

Pred to izdajo je Isačenko diskutiral z Grafenauerjem, ga opozoril zlasti na zgodovinske podatke o krščanstvu na Moravskem in v Panoniji pred Cirilom in Metodom (posvetitev cerkve v Nitri 832 oziroma 833)²⁹, s tem pa na predcerkvenoslovansko jezikovno izročilo. V to smer težijo tudi njegove najnovejše ugotovitve, ki skušajo poudariti predcerkvenoslovanski irski misijon, kar je pravzaprav obnovitev in dopolnitev nekdanjega Grafenauerjevega prispevka³⁰.

Pomembno za Isačenkovo obravnavo je pritegovanje slogovne analize, katere rezultati naj bi kazali, da besedila niso mogla nastati zunaj določenega, to je cerkvenoslovanskega knjižnega jezika. Rezultat te analize je tudi ugotovitev, da spada *Adhortatio* med najlepše evropske spomenike svojega časa. Isačenkovi slogovni argumenti pa so nedavno doživeli popravek v duhu novih povojnih razmišljanj o funkcionalni razvejanosti slovenskega jezika v njegovi nadnarečni podobi³¹, na pomensko obogatitev slovanskega idioma v stiku z novo kulturo ter na stilne možnosti, ki so se ponujale tako iz duhovne zakladnice arhaičnega jezika (predkrščanskega) obredja. Erich Prunč se je po sprejetju teh pogledov omejil na analizo slogovne opaznosti v postpoziciji pridevnika v Brižinskih spomenikih ter to primerjal z nekaterimi obrazci v ljudski pesmi³². Analiza je upoštevala ne le zapovrstje pridevnikov, zajela je tudi obnašanje posameznih leksemov, pri čemer je bilo ugotovljeno (tudi ob primerjavi z rateškim rokopisom), da gre za frekventno, vendar tudi z obrazci natančno določeno rabo v slovenskem izročilu.

Slogovna analiza je značilna tudi za poslednjo edicijo Brižinskih spomenikov, ki jo navadno označujemo kot Pogačnik-Kolaričevo. Pogačnik je prispeval pomembno oznako sloga, ki

ga označuje kot karolinško renesanso, to je posebno obliko predromanskega načina izražanja. Zanj naj bi bila značilna dognana zgradba, ritmična ureditev in skrajno funkcionalno, čeprav okrašeno besedilo. Kljub temu je bila deležna zgodovinarjeve zavrnitve³³, češ da je premalo upoštevala vsebino in da je notranja delitev umetna. Pri tem je posebej pomemben delež hrvaškega raziskovalca Hercigonje³⁴, ki je obdelal stilistično relevanco glagola v Spomenikih. Kljub tem prav gotovo pozitivnim težnjam pa je Pogačnik zlasti pri analizi jezika, "norme", zašel na stranpot in marsikatera nepotrebna pomanjkljivost jemlje zasnovani slogovni analizi teže. Ta je še bolj prizadela s Kolaričevim "revolucionarnim" poskusom prikazati začetke slovenskega pokristjanjevanja in s tem vir nastanka Brižinskih spomenikov v oglejskem izročilu konca osmega stoletja. Kljub sorazmerno **kompletni** zasnovi z upoštevanjem tudi tistih latinskih besedil, ki so napisana z isto roko kot II. spomenik³⁵ in podobno, kljub bibliografiji in glosarju izdaja ni mogla naleteti na splošen sprejem in odobravanje. Ne glede na nesoglasje bo delež slogovne analize spodbuda za vsa nadaljnja izdajanja in obravnavanja spomenikov.

Novejša, predvsem sintetična obravnavanja razvoja slovenskega pisnega in knjižnega jezika³⁶ se kot rečeno čedalje bolj opirajo na prispevek Ivana Grafenauerja³⁷. Njegov delež obravnavanju Brižinskih spomenikov je raznovrsten, vendar kaže po svoji zasnovi pot moderni filološki razrešitvi. Po prvih, še tradicionalnih ocenah v *Kratki zgodovini slovenskega slovstva* nadaljuje še pred Ramovš-Kosovo sintetično izdajo delo, ki ga je "zgodovinarjem in cerkvenim zgodovinarjem" naložil Nahtigal, ko je zapisal, naj vnovič preiščejo ves kodeks ter vlogo Freisinga in posebej škofa Abrahama v slovenskih pokrajinah ter "liturgični značaj Spomenikov in njegov okvir"³⁸. Grafenauer je želel prikazati "mesto in pomen začetkov slovenske pisane

besede v celotnem duhovnem razvoju Karantancev v obdobju pokristjanjevanja in prve cerkvene organizacije v okviru karolinške države in cerkve". Za Fr. Ušeničnikom³⁹ je Ivan Grafenauer skušal pojasniti slovenska besedila z novimi zgodovinskimi dejavniki: v okviru karolinške zakonodaje o verskem nauku⁴⁰, razvoj slovenskih spovednih obrazcev pa je skušal razložiti v okviru razvoja latinskih in nemških spovednih molitev. Opozoril je na zvezo med rateškim rokopisom in Brižinskimi sponeniki ter s tem z misijonsko dobo okrog 800. S tem je Ivan Grafenauer postavil osnove za razumevanje razvoja slovenskega pisnega jezika v nepretrganem in organičnem razvojnem poteku, ki že na primer z razvojem potrebne teološke terminologije - ne glede na prevzemanje - pojasnjuje, od kod osnove modernemu slovenskemu knjižnemu jeziku iz šestnajstega stoletja⁴¹, kontinuiteto pa je Ivan Grafenauer iskal tudi v narodni pesmi⁴². Tem pogledom je dodal družbeno dimenzijo Bogo Grafenauer s predpostavko nastanka nadnarečnega jezika uprave in obredja na karantanskem knežjem dvoru. V svojem času so bili Grafenauerjevi pogledi sprva v veliki opreki s tedanjimi "uradnimi" stališči slovenske kulturne zgodovine⁴³; in čeprav tako analize kakor prinerjave čedalje bolj potrjujejo verjetnosti Grafenauerjevih ugotovitev, so vendarle prav do povojnega obdobja ostale nekako ob strani, kar je nedvomno imelo v širšem obsegu negativne posledice, saj je vsaj misel, da gre pri Brižinskih spomenikih ne za osamljene primerke tovrstnih tekstov, marveč za osamljene ohranitve, prav gotovo še zmeraj premalo razširjena. Rajko Nahtigal se je ob Grafenauerjevih ugotovitvah na tem področju zavedal pomembnosti tega prispevka za reševanje ključnega vprašanja slovenske kulturne, jezikovne in slovstvene zgodovine⁴⁴.

Po vojni so Grafenauerjevi pogledi izšli dvakrat v avtorjevem povzetku, prvič v razpravi o zgodovini slovenskega slovstva na Koroškem⁴⁵, nato v novi, posmrtni izdaji

*Kratke zgodovine*⁴⁶. Šele sedaj so naleteli najprej na "ustno"⁴⁷ odobravanje "uradne" slovstvene zgodovine, pozneje pa so se srečali z iskanji logike na razvojni poti pisne slovenščine, kar je pripeljalo do uveljavitve Grafenauerjevih misli, do novih analiz in interpretacij.

Mednje naj mi bo na kraju dovoljeno uvrstiti lastno interpretacijo razvoja slovenskega pisnega jezika, kate-rega prvo, čeprav zaradi arhaičnosti prav gotovo "paleo-slovensko" stopnjo predstavlja jezik Brižinskih spomenikov, ki sem ga poimenovala slovenski pisni A za razliko do drugega tipa, značilnega za visoki srednji vek, z različnimi narečnimi posebnostmi, ki sem ga imenovala slovenski pisni B₁, B₂ in B₃, glede na pokrajino nastanka. Arhaični pododovani jezik obredja se je v novih razmerah razvijal s privzemanjem nove kulture, novih pomenskih vrednosti, sprva s privzemanjem, nato vse bolj samostojno, kakor je to značilno in ugotovljeno za vse kulturne jezike. Tej shematični razvrstitvi, ki je bila opravljena na podlagi znanih in lastne analize⁴⁸, je bil dodan tudi poskus ugotovitve kompozicijske ureditve II. Brižinskega spomenika, ki teraelji na pomenski antitetičnosti med izgubljenim zemeljskim kraljestvom na eni strani ter s spodbujanjem k osvajanju božjega kraljestva s spovedjo. "Ta ureditev, ki je pomensko simetrično izpeljana (7 + 1 + 7), je oblikovno razvrščena v treh stopnjujočih se delih z dodanim sklepom. Preprosta slovesnost besedila je dosežena le z najpotrebnejšo epiteonezo, več je stavčnih figur (kakor zapostavljanje prilastka, dvojna formula Slenov, poudarjeno naštevanje na izpostavljenem mestu v besedilu, izraba antitetične pogojenosti in podobno. Ritmična ubranost besedila kaže, da gre za pomensko in slogovno zahtevno ubeseditev, ki je presegla ravexi običajnega klišeja molitvenih formul."

Seveda ta shema razvoja - dopolnjena je bila tudi s poskusom funkcijske opredelitve najstarejšega nadnarečnega

jezika⁴⁹ - nikakor ne pomeni dokončne razrešitve problema Brižinskih spomenikov. Tudi ob teh novih analizah gre za interpretacije, ki se od neslovenskih pač razlikujejo zaradi osnovnega spoznavnega izhodišča, od katerega je odvisno vrednotenje zgodovinskih dejstev, med katerimi je na prvem mestu prav gotovo dejstvo karantanske države in njenih zvez s Panonijo, ev. z Moravsko pred cirilmetodovsko dobo.

Tako Grafenauer kakor Ramovš in drugi so bili pozorni na nepretrganost izročila Brižinskih spomenikov oziroma obrednega jezika te dobe; kontinuiteta je izpričana jezikovno v rateškem in starogorskem rokopisu, pomensko v stiškem rokopisu, v drugein gradivu pa vse do 18. stoletja in čez. Pri tem bi o kaki cerkvenoslovanski tradiciji na naših tleh težko govorili, čeravno se pisava posamično pojavlja še v kasnejših stoletjih. Zdi se, da so prav to opornice, ki kažejo primernost spoznavne poti, kakor jo je v novejšem času za škrabcem prvi nakazal Rajko Nahtigal. Nova, sodobna tekstna kritika, ki jo v svoji oceni napoveduje B. Grafenauer, bo raorala seveda upoštevati tudi kulturno povezanost evropskega zahoda in vzhoda ter medsebojno prepletanje vplivov v času nastanka Brižinskih spomenikov.

Osrednje nerešeno vprašanje - posredni ali neposredni delež cerkvenoslovanskega slovstva - bo mogoče razvozlati kot širše vprašanje prepletanja evropskih kulturnih tokov v zgodnjem srednjem veku.

- 1 Nachtigall dr. R. , *Freisingensia I, II*. ČZN 12/1915, Str. 1-12, 77-122. - R. Nahtigal, *Freisingensia III*. ČJKZ 1/1918, str. 1-63.
- 2 R. Nahtigal, *Programatične idr. opazke h Kosovi razpravi o Freisinških spomenikih (Freisingensia IV)*. ČJKZ 4/1924, 171-184.
- 3 J. Dobrovsky, *Nachricht von drey slawischen Aufsätzen, welche in einer sehr alten lateinischen Handschrift der öffentlichen Bibliothek zu München gefunden worden sind*. Slovanka I, str. 249-251.

- 4 Aleksander V. Isačenko, *Jazyk a povod Frizinských pamiatok*. Sprache und Herkunft der Freisinger Denkmäler. Bratislava 1943.
- 5 Vcfclav Vondrcák, *Frisinské památký, Jich vznik a význam v slovanském písemnictví*. V Praze. 1896.
- 6 P. Stanislav Škrabec, *jezikoslovni spisi*. I. zvezek. 1-4. Ljubljana 1916-1919.
- 7 V opombi 6 navedeno delo, str. 245.
- 8 M. KOS, *Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom*. ČJKZ 4/1924, str. 1-37.
- 9 Kolarič Rudolf, *Nosni vokali v prvotni slovenščini*. ČJKZ 6/1927, str. 27-40.
- 10 V opombi 1 navedeno delo, str. 90.
- 11 V opombi 1 navedeno delo, str. 97.
- 12 Nachtigall dr. R., *Euchologium Sinaiticum II.*, Ljubljana 1942.
- 13 Fr. Ramovš in M. KOS, *Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1937.
- 14 Glej opombo 4.
- 15 *Freisinger Denkmäler - Brižinski spomeniki - Monumenta Frisingensia* (Literatur - Geschichte - Sprache - Stilart Texte - Bibliographie). Entwurf und Redaktion: Jože Pogačnik. München 1968.
- 16 A. Bajec, SR II/1949, str. 160-163. - Fr. Tomšič, *Podoba najstarejše pisne slovenščine*. SR XI/1958, str. 19-34.
- 17 Glej op. 15.
- 18 Bogo Grafenauer, *Zgodovinarjeva paralegomena k novi izdaji freisinških spomenikov*. ČZN nova vrsta 5. (XL.)/1969, str. 146-170 + povzetek v slovenščini + povzetek v nemščini. Razprava je nastala ob kritičnem pretresu Pogačnik-Kolaričeve izdaje in pomeni najbolj izčrpen, tehten in dovolj vsestranski prikaz problematike freisingensioloških študij. Dragocen je bogat, problemsko razvrščen seznam literature.
- 19 S. Pirchegger, *Untersuchungen über die altslowenischen Freisinger Denkmäler*. Leipzig 1931.
- 20 Glej opombo 4.
- 21 V opombi 13 nav. delo, str. 9.
- 22 Glej op. 18.
- 23 E. Sievers, *Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising*. Leipzig 1925. (Fr. Ramovš, ČJKZ 7/1928, str. 160-168. Ocena.)

- 24 Med številnimi zlasti: Ivan Grafenauer, *Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva*. ČJKZ 8/1931, str. 66-117; - *O pokristjanjevanju Slovencev*. DiS 47/1934, str. 350-371, 400-503; - *Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov*. Ljubljana 1936.
- 25 M. Weingart, *Texty k studiu jazyka a písemnictví staroslovenského*. Praga. 1938. - A. Isačenko, v opombi 4 navedeno delo. - J. Hamm, *Staroslovenska čitanka*. Zagreb 1960. - J. Stanislav. *Dejiny slovenského jazyka III*. Texty. Bratislava 1957.
- 26 Rudolf Krajčovič, *Svedectvo dejín o slovenčine*. Matica Slovenská 1977, str. 24. Pod značilnim odlomkom začetka II. Brižinskega spomenika je napis, ki ga navajam v slovenskem prevodu: *Iz tako imenovanih Frizinskih spomenikov - dokaz, da so glagolska besedila velikomoravskega izvora v sferi latinske kulture prepisovali v latinico*.
- 27 V opombi 4 navedeno delo, str. 96.
- 28 V opombi 4 navedeno delo, str. 97.
- 29 Alexander Issatschenko, *Die ahd. Beichten und ihre altslav. Übersetzung*. Zeitschrift für slawische Philologie, XVIII/1942, str. 283-309.
- 30 A. Issatschenko, *Die Irenmission und die Christianisierung der Slaven im karantanischen, pannonischen und mährischen Raum*. Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu. XX/1976-77, str. 65-67. - Iz literature, ki je razpravi dodana, ni razvidna uporaba Grafenauerjeve študije (I. G.) *Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pisemsko in ustno slovstvo*. ZZP, Ljubljana 1944, str. 361-376.
- 31 B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda I.*, Ljubljana 1964; II. Ljubljana 1965. Breda Pogorelec, *Delež Koroške pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika*. Predavanje na I. koroških kulturnih dnevih. Celovec 1969. Razmnoženo. - Erich Prunč, *Nekateri problemi koroškega slovenskega slovstva do 1848. leta*. Koroški kulturni dnevi I, Zbornik predavanj. Maribor 1973, str. 100-127.
- 32 Glej E. Prunč, v op. 31 navedeno delo.
- 33 Glej op. 18.
- 34 Eduard Hercigonja, *Elemente der syntaktisch-stilistischen Struktur der Adhortatio ad poenitentiam in ihrer Beziehung zur altkirchenslawischen literarischen Tradition*. Freisinger Denkmäler. 1968, str. 157-174.
- 35 Kajetan Gantar, *Das II. Freisinger Denkmal und die von gleicher Hand geschriebenen lateinischen Texte Freisinger Denkmäler*. 1968, str. 185-194.

- 36 N.pr. Breda Pogorelec, *Razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Slovenski jezik, literatura in kultura (1974) Priloga. 24 str.
- 37 Glej op. 24, literatura tudi pri B. Grafenauer, v opombi 18 navedeno delo.
- 38 Glej v op. 18 navedeno delo.
- 39 Fr. Ušeničnik, *Slovenska "očitna izpoved" v liturgiji*. BV 6/1926, str. 266-272. - Fr. Ušeničnik, *Kdaj so začeli v liturgiji moliti "očitno izpoved" v narodnem jeziku?* BV 16/1936, str. 81-98.
- 40 Glej op. 24.
- 41 Jože Rajhman, *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana 1977.
- 42 Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje 1973.
- 43 Kidrič France, *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do srede 18. stoletja*. (1. snopič.) 2. predelana izdaja. V Ljubljani 1932. Tudi polemika med Kidričem in Grafenauerjem v LZ 1935.
- 44 Glej v op. 18 navedeno delo.
- 45 Ivan Grafenauer, *Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva*. Koroški zbornik. Ljubljana 1946, str. 284-344.
- 46 Glej op. 42.
- 47 Glej v op. 18 navedeno delo, op. 41
- 48 Glej op. 36.
- 49 Breda Pogorelec, *Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika*. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (1974) Priloga. 11 str.

Povzetek

One of Nahtigal's particular fields of interest was the first written record of the Slovene language, the Freising Manuscripts, which are supposed to have been based on the Carolinic catechism and were found on land belonging to the Freising Monastery in Carinthia. Research work carried out in the past showed that an interdiscipli-

nary treatment of these manuscripts was urgently needed and so, in addition to linguistic facts, several non-linguistic facts had to be brought into consideration. It is upon these non-linguistic facts and upon attempts to reconstruct as accurately as possible the circumstances in which the Manuscripts came to be written that it depends whether the Manuscripts are attributed to the beginnings of Slovene literature, as is maintained by all Slovene scholars, or to a rarefication of the Old Church Slavonic literature, which is the opinion of non-Slovene scholars. Such a situation in research work brings to the fore the methodological starting points in an interesting way.

The latter first depended upon the findings of classical Slavonic philology and of the periods of comparative Slavonic linguistics, which established Old Church Slavonic as the medieval literary language of the majority of Slavonic peoples. The study of the individual Slavonic languages and of their history and in particular a new discipline developed in the 20th Century, modern historical grammar with historical dialectology, have made possible a more exact scientific approach to the problems concerning the first Slovene manuscripts. Regardless of these achievements and synthetic findings, non-Slovene scholars, who neglect the significance of non-linguistic, historical facts concerning the State of Carantania in the 8th Century and its traces in the Frankish state, still base their opinions on the prejudices of 19th Century science. On the other hand Slovene linguistics continues with synthetic findings and with a new classification of the Slovene written languages, according to which the language of the Freising Manuscripts is "Slovene written language A", and with attempts at modern analysis of style, thus becoming increasingly aware of the need for a new task: a complex, modern, textual critique of the Manuscripts. As far as

404

the origin of the Manuscripts is concerned, there can be no doubt that it is Carantanian; in this connection the interpretations of Isačenko and Kolarič have been rejected.

405